

Effectmeting voor leefbaarheid: wat werkt?

George de Kam en Jochum Deuten

Een ding is duidelijk: het is niet gemakkelijk om effecten van investeringen in leefbaarheid te meten. Terwijl politiek en samenleving steeds op het vinkentouw zitten om bewezen te zien dat het maatschappelijke geld goed besteed wordt. Je zou willen dat er een 'keuringsdienst van effecten' is die interventies van een keurmerk voorziet. Of op zijn minst een instituut dat een uitspraak doet zoals de Autoriteit Financiële Markten: deze interventie is meer risicovol en deze minder.

Al enkele jaren zijn wij¹ actief met dit thema. De Corpovenista-expertmeeting geeft een mooie aanleiding om eens stil te staan en onze ervaringen met collega's te delen. Wat zagen en zien wij om ons heen? En welke kant zou het op kunnen gaan?

De achtergrond van de meet- en weetvraag

Al decennia weten we de samenleving overeind te houden zonder bewezen inzicht in de effecten van welzijnswerk, straathoekwerk, jeugdhonken, voorleesmoeders, scouting, straatvoetbal, speeltuinverenigingen, huismeesters, en noem maar op. Het boek *Het pauperparadijs* van Suzanna Jansen (2008) beschrijft bijvoorbeeld prachtig hoe armoedebestrijding al eeuwenlang met vallen en opstaan en onder invloed de tijdsgeest vorm krijgt, zonder bewezen effect.

Wat is dan precies de achtergrond om het nu wel te willen weten? Is het omdat er minder geld is en er scherpere keuzen gemaakt moeten worden? Of is het vertrouwen in de uitvoerende organisaties afgenomen? Of willen we de uitvoerende professional afrekenen op zijn/haar resultaat? Of is het een intrinsieke motivatie om het gewoon beter te doen? Of hoort het bij het opleven van de maakbaarheidgedachte ('social engineering') en het uitbannen van risico? Wij komen al deze motieven tegen. De een wat meer verdekt opgesteld dan de ander. Deze meervoudige motivatie van de vraag 'wat werkt' maakt dat het antwoord ook meervoudig zal moeten zijn. Oftewel, een simpel antwoord is uitgesloten.

Daarnaast zien we – ook los van de discussie of effecten meetbaar zijn, wat de relatie met interventies is, en of deze op de juiste manier gemeten zijn of worden - dat het veld nogal eens terugdeinst voor de feitelijke en 'harde' uitkomsten van effectmetingen. Men vindt het belangrijker dat er een verhoogd bewustzijnsniveau is voor de mogelijke uitkomsten, dan dat we precies weten wat die uitkomsten werkelijk zijn. Dat kun je verklaren met angst voor kritiek op het eigen, niet-bewezen-dus-misschien-effectloze handelen. Maar je kunt het ook uitleggen als professionele intuïtie van veldwerkers met hun poten in de modder. "Ik weet en zie gewoon dat het werkt, hoezo moet ik het dan meten...?", zo zei een door de wol geverfde huismeestermanager ons ooit.

¹ George de Kam is bijzonder hoogleraar Maatschappelijk ondernemen met grond en locaties aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Jochum Deuten is adviseur bij Quattro en experimentbegeleider bij de SEV.

Ook is het de vraag of directeuren en bestuurders het eigenlijk wel willen weten. Het is natuurlijk niet prettig om na een paar jaar te constateren dat iets niet heeft gewerkt. Hoewel het voor een professioniële organisatie natuurlijk geen schande is om 'fouten' te maken, zeker wanneer de 'messy'-problemen in de wijk om innovatieve interventies vragen. Toch word je op minder prettige wijze afgerekend, in de krant, door de raad, door huurders, door collega's. Maar ook het behouden van een prettige handelingsvrijheid kan de achtergrond van een terugdeinzende beweging zijn. Effecten niet monitoren, betekent ook dat je er (op korte termijn) niet op afgerekend wordt. Dat is soms wel zo comfortabel.

De meet- en weetvraag wordt ongetwijfeld ook gevoed door de verschuivende financieringsstromen: van publiek (overheid) naar privaat (corporaties). De corporaties willen, net als de centrale overheid, de bezem halen door lokale welzijnspraktijken. Onder het motto: als we betalen, willen we ook wel weten of dat geld goed besteed wordt.

Per saldo is tevens sprake van een verlaging van staande budgetten, en meer accent op kortlopende projecten die een hele aanvraag, evaluatie en beoordelingsbureaucratie in leven houden. De fnuikende werking daarvan is onlangs nog mooi beschreven door Daniel Giltay Veth in zijn studie *Het rendement van zalmgedrag*. Op die projectencarrousel zou eens een meta-effectmeting losgelaten moeten! Of in de tragische anekdote van Naseem Akhtar, een van vrijwilliger uitgegroeide wijkfrontlijner uit Birmingham: "Nadat we uit eigen middelen 10.000 pond hadden geïnvesteerd in een subsidieaanvraag voor sportfaciliteiten voor allochtone vrouwen, en die aanvraag was afgewezen, kwam de gemeente bij een volgende ronde zelf naar ons toe. Het was zo'n goed project, wil je het alsjeblieft opnieuw indienen, je maakt kans. Toen hebben we gezegd: jullie kennen de regels, bewerk de aanvraag maar voor ons zodat we die subsidie krijgen. En dat hebben ze gedaan."

De achilleshiel

Wij hebben de afgelopen paar jaar volop meegedaan in het ontwikkelingswerk waaraan in het veranderende spel tussen gemeente en corporaties behoefte blijkt te zijn. Wij hebben dat tamelijk low budget gedaan, met een scherp oog op de werkvloer van gemeente en corporatie en met een intuïtieve en eclecticische verhouding tot de wetenschap, vanuit vooruitdenkende instituties als SEV en KEI. Wij streven daarbij uit overtuiging naar open-source producten. Er zijn vele anderen vanuit wetenschap en advieswereld mee bezig. Met elkaar moeten we toch voortgang kunnen boeken? Door zorgvuldig de reactie van 'het veld' te registreren en te putten uit de academische ervaring hebben we ons een weg gezocht. We hebben in ieder geval geleerd dat het bij effectmeting eigenlijk helemaal niet gaat om de meting zelf. Die meting vraagt enige creativiteit en kunde, maar is eigenlijk betrekkelijk simpel. Het draait in onze ogen vooral om het blootleggen van de gehanteerde veranderingstheorie (of verandertheorie, of beleidstheorie, of theory of change). Dat is de achilleshiel. We merkten dat mensen moeite hebben om hun veronderstelling te benoemen, laat staan in dialoog te brengen. En als je niet precies weet wat je wilt bereiken voor bewoners en de wijk, weet je ook niet wat je moet meten. Met het oog daarop hebben we destijds de EffectenArena² ontworpen.

² www.effectenarena.nl

In zekere zin was de EffectenArena een stap terug ten opzichte van geavanceerdere methoden als een MKBA en SROI. Maar 5.500 downloads laten zien dat een stap terug soms een stap vooruit kan zijn.

Werken aan realistisch bewijs

Stijlvast in ons eclecticisme zijn we op dit moment onder de indruk van de gedachten van Ray Pawson. In het geweld van de evidence-based-beweging, dat in Groot-Brittannië al tien jaar geleden losbarstte, duidt hij een realistische weg om met bewijs om te gaan. De uit de medische wetenschap afkomstige gouden onderzoeksstandaard van de ‘randomized controlled trial’ (RCT) wordt nogal eens als hoogste goed gezien, ook in het sociale domein³. Pawson mikt op een synthese van meerdere soorten bewijs. Ook bewijzen die lager in de klassieke pikorde staan, zoals expert-opinions of lokale evaluatiestudies, kunnen waardevolle inzichten herbergen. Die synthese mondt uit in werkzame *mechanismen*, die in een bepaalde *context* tot *outcome* kunnen leiden. Deze mechanismen (of *ideas*) hebben vaak een grotere universele geldigheid en ontstijgen de grenzen van beleidsdomeinen en organisaties.

Deze pragmatische onderzoeksbenadering sluit aan bij het concept van de *theory of change*. Dit is mooi uitgewerkt door Karen Fulbright-Anderson en anderen in *Community change. Theories, Practice and Evidence*⁴. En ook de EffectenArena past hier bij. Na toepassing op zo’n vijftig verschillende projecten zien we bepaalde relaties tussen effecten verdacht vaak terug komen. De door professionals gehanteerde mechanismen van Pawson doemen al op. Nu nog het wetenschappelijke bewijs erbij.

Drie dingen voor een canon

Ruim vijf jaar geleden zetten wij ons eerste schreden in het domein van effectmeting, met de SEV-verkenning *Weten van renderen*. In 2005 was het nog zoeken naar methoden en denkmodellen. En praten over ‘outcome’ leidde maar al te vaak tot holle blikken. Anno 2010 is dat wel anders. Een onlangs bezocht vastgoedsymposium over probleemwijken en de crisis, ging nota bene grotendeels over maatschappelijke effecten en sociaal investeren (‘sociale stijging’). Maar, tegelijkertijd moeten we met enige droefheid constateren dat wij (en met ons alle professionals?) het eigenlijk nog steeds niet weten: wat werkt wel, en wat werkt niet?

In onze ogen moeten we met elkaar toe naar een canon van mechanismes en onderzoeksmethoden. De gereedschapskist is goed gevuld. En met enige moeite is uit het vele al gedane onderzoek heel veel te leren. Zoals eerder gezegd: de mechanismen doemen al op. Drie dingen zijn daarvoor (in ieder geval) nodig:

- **De juiste verwachting.** Het met natuurwetenschappelijke zekerheid voorspellen van effecten (zoals sommigen dat lijken te willen) is onmogelijk. Maar het vooraf beter inschatten van effecten, en het naderhand beter evalueren ligt binnen handbereik. De belofte van de canon moet dus zeker niet te hoog zijn, maar moet stevig genoeg zijn om de professional aan te zetten tot een beter vakmanschap (zie het derde punt).

³ Zie bijvoorbeeld de classificatie die het Nederlands Jeugd Instituut hanteert voor haar ‘evidence based’ Databank Effectieve Jeugdinterventies.

⁴ Onderling noemen we dit vuistdikke boekwerk ook wel ‘Karens bijbel’. Een fraaie beschrijving van uiteenlopende, gesynthetiseerde veranderingstheorieën. Hoe waardevol zou het zijn als we zo’n bijbel voor de Nederlandse wijkontwikkeling zouden hebben...

- **Een gemeenschappelijke grond:** met welke gereedschap, in welke taal beschrijven we interventies en effecten. En wie bundelt en ‘synthetiseert’ de kennis? Het blijkt mogelijk een standaard indeling te maken van bedrijfstakken en zelfs van de natuur, dus waarom niet een van interventies en effecten? Vingeroefeningen op onze studeerkamers laten zien dat de glibberige materie van effecten zich toch goed laat vangen in dit soort rigide structuren. De bijbehorende database is onlangs gereedgekomen. En bij iets complex als financiële producten is het ook mogelijk gebleken ze uit te drukken in een gemeenschappelijke taal. Zoekt u maar eens de bijsluiter van uw financiële producten op: www.financielebijsluiters.nl.

- **Een nieuwe professionaliteit.** Het effectdenken moet verder indalen in dagelijkse praktijk. Effecten benoemen en registreren moet gewoon zijn voor de vakman. Anderen moeten daar ook om gaan vragen. Zeker de laatste twee jaar zien we corporaties in ieder geval flinke stappen zetten, maar het moet en kan nog verder ingebakken worden. Waarom hebben logopedisten en psychologen vuistdikke boeken op de plank staan over gestandaardiseerde diagnoses en beproefde behandelingen, terwijl wijkprofessionals hun ‘behandeling’ steeds weer opnieuw lijken uit te vinden en moeten grasduinen in een ongestructureerde zee van rapporten, websites, artikelen en opinies?

De Droste vraag

Tot slot stellen we u nog graag de meta-vraag, die we onszelf ook met enige regelmaat stellen: ‘En dan? Wat doen we als we beter kunnen voorspellen en registreren welke effecten in welke mate optreden? Oftewel: wat is het effect van effectmeting?’ Gaan we dan beter werk leveren? Filteren we matige projecten eerder uit? Laat het gedrag van professionals en directeurs/bestuurders zich beïnvloeden door een helderder en feitelijk inzicht in effecten? De ervaringen met MKBA’s stemmen niet altijd hoopvol⁵. Toch zijn er ook lichtpunten. Hoopvolle momenten, die wellicht ook u als effect-professional gaande houden. Enkele van onze ervaringen. Martien Kromwijk verzuchtte na het presenteren van de effectenanalyse van ss De Rotterdam: “Dat hadden we eerder moeten doen...”. Of de huismeester die opgetogen was dat hij de effecten die hij dagelijks beleefde nu bevestigd zag op papier. Of de corporatiemedewerkers die na het invullen van de EffectenArena ontdekten dat hun mooie plan, toch niet zo veel effect bleek te hebben en – na even slikken - de interventie flink verbouwden. Ervaringen die ons laten zien dat effectmeting effect heeft.

⁵ Zie bijvoorbeeld het verslag van een recente bijeenkomst van het Rijksvastgoed- en ontwikkelingsbedrijf: <http://www.ikcro.nl/artikelen/RVOB-cafe-verslag-081209.pdf>